

AMALIY SAN'AT QADIMIYLIKIDA: KULOLCHILIK

Qudratov Javli Xolbozorovich

Termiz Davlat universiteti

“Badiiy grafika va dizayn” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada amaliy san'atning eng qadimiy va muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgan kulolchilik san'ati tarixiy, madaniy va badiiy jihatdan tahlil etiladi. Unda kulolchilikning paydo bo'lishi, uning insoniyat taraqqiyotidagi o'rni hamda turli davrlarda shakllangan uslub va an'analari yoritib beriladi. Shuningdek, maqolada kulolchilik buyumlarining nafaqat maishiy ehtiyojlarni qondirishdagi, balki estetik didni shakllantirishdagi ahamiyati ham ko'rsatib o'tiladi. Muallif kulolchilik san'atining qadimiy ildizlari va bugungi kundagi rivojlanish bosqichlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi.*

Kalit so'zlar: *Sopol, o'ymakorlik, gil, xumdon, bezak, naqsh, sirlash.*

Bizga ma'lumki insoniyat kulolchilik bilan neolit davridan buyon shug'ullanib kelgan. O'rta Osiyoning qadimiy davri san'ati va madaniyatini o'rganishda yer ostidan, topilgan turli dekorativ amaliy san'at namunalari, ov va mehnat qurollari ham sopol buyumlar, ana shu daliliy materiallar o'tmish san'ati va madaniyati, kishilarning estetik, badiiy karashlarini bilishga hizmat qiladi. O'zbek xalqining ko'p asrlik tarixida xalq amaliy bezak san'ati madaniy merosimizning asosiy qismini tashkil qiladi. O'zbekiston hududida arxeologik kazilmalardagi topilmalardan Xorazm, Sug'd, Baqtriya va boshqa viloyatlarda naqqoshlik san'atini rivojlanganligi ma'lum. Surxondaryo viloyatidagi Fayoztepa, Dalvarzintepa, Budda ibodatxonalari qazilmalaridan topilgan sopol buyumlar qoldiklari ya'ni ibtidoiy davriga borib taqalishining guvohi bulamiz.

Eramizdan avvalgi IV-VI asrlarda Osiyodagi badiiy hayot va yaqin o'tmishda o'zbek amaliy bezak san'atning eng rivojlangan naqqoshlik, ganchkorlik, tosh va suyak o'ymakorligi, qanchakorlik, pichoqchilik, bo'yralik, zargarlik, kashtachilik. zardo'zlik, gilamdo'zlik. kigizchilik, savatchilik, kulolchilik kabi turlarining o'ziga xos texnologiyalari hozirgi kungacha maftunkor jilvasini yo'qotmagan.

O'zbek xalq amaliy san'ati qadimiyligi, madaniyatining boyligi, serqirraligi bilan butun dunyoga mashhurdir. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Toshkent, Farg'ona va boshqa shaharlardagi har bir tarixiy imorat, har bir xalq amaliy bezak san'ati namunasi ajdodlarimizga takrorlanmas, bebaho san'at asarlari bo'lib, jahon madaniyati durdonalari hisoblanadi. Binolarga bezak berishda kulollarni mehnatini alohida aytib o'tish lozimdir.

O'zbekistonda qadimdan har viloyatning hunarmandchilik markazlari vujudga kelib shakllangan. Ishlab chiqarish uslubi bo'yicha kulolchilik ikki asosli turlarga bo'lingan - sirlangan va sirlanmagan. Sirlanmagan kulolchilik qadim tarixga ega. VIII asr oxiri - IX asr boshida Movarounnahr shaharlarida sirlangan kulolchilik keng tarqalgan.

O'rta Osiyoda qadimiy kulolchilik san'ati va noan'anaviy kulolchilik san'ati mavjud. Kulolchilik - hunarmandlikning loy (gil) dan har xil buyumlarini tayyorlaydigan turi. Kulollikda asosiy xom ashyo tuproq bo'lib, tarkibi turlicha bo'lgan tuproqlardan turli xil kulollik buyumlari yasash orqali ajralib turishgan.

Kulollik mahsuloti asosan loy hisoblanadi. Loy qancha ko'p isitilsa, sopolning sifati shuncha yaxshi bo'ladi. Kulollikda asosiy qurol kulollik charxi bo'lib, loy pishiriladi va unda idishlar tayyorlanadi. So'ngra idishlarni buyumlar shakliga keltirib, ularga nafis ishlov beriladi va tayyor idishlar xumdonda (pechka) qizdiriladi. Idishlarning turlariga qarab, humdonlar ham

turlicha (katta kichik) bo'lishi mumkin. Sirlangan idishlar sirlanganidan song yana bir bor xumdonida qizdiriladi.

1- Charx (Ganchar). Ish jarayoni

Maxsus loydan buyumlar qulda yasalgan, quritib, qizdirilgan. Tuproq jahonning hamma joylarida mavjudligi kulollikning keng tarqalishini ta'minladi. Kulollik bilan avval ayollar shug'ullangan, kulollik charxining paydo bo'lishi bilan erkaklar ham bu ishga jalb qilingan. Idishlar maxsus o'choq va xumdonlarda pishirilgan. Kulollikning sodda usullari O'rta Osiyoning hamma tumanlarida yashovchi xalqlar hozir ham shug'ullanib kelishadi. Sirlash usullari kashf etilgach, Kulollik buyumlarining badiiy qiymati osha bordi.

2-G'ilon kulolchligi

Rossiyadan qoplab chinni mahsulotlarni yetkazib berish O'rta Osiyo kulollari bozorini birmuncha susaytirdi. Me'morlikda Kulolchilik maxsulotlarining keng qo'llanilishi, sopol idishlarga bo'lgan talabning oshishi kulollikning uzluksiz raqobatlashuvini keltirib chiqardi.

O'rta Osiyoda, ayniqsa, o'zbeklar va tojiklar yashaydigan joylarda kulollik keng rivojlandi. Qoratog', Panjakent, Samarqand, Kitob, Shahrisabz, G'ijduvon, Xorazm, Toshkent, Qurumsaroy, Rishtonda sopol idishlarni sirlab bezatishning uziga xos usublari vujudga keldi. Bu markazlarda ishlangan kulollik buyumlari pishiq, chiroyli, nafis sirlangan, ko'rkam naqshlari bilan etiborni tortadi.

3- Rishton laganlari.

Tajriba sifatida Toshkentda, Samarqandda kulolchilik ustaxonalari ochildi, Toshkentda qisqa vaqt ichida kurslar tashkil kilinib unda kulollar tayyorlash va malakalarini oshirish yo'lga qo'yildi. T. Miraliev (Toshkent), R. Egamberdiev, A. Xazratqulov (Shahrisabz), Muhammad Siddiq, Usmon Umarov (G'ijduvon) singari kulollar yoshlarga ta'lim berdi. O'zbekistonda kulollikni tadqiq etish va rivojlanishida hamda yosh kulollarni tayyorlashda O'zbekiston xalq rassomi Muhiddin Rahimovning xizmatlari katta. Farg'ona va Xorazm kulolchiligida an'anaviy moviy rangdagi ishqorli sir tayyorlash yo'lga qo'yilgan, ammo ular o'ziga hos bezak-naqshlari va buyumlarining hilma-hilligi bilan ajralib turadi. Buxoro-Samarqand sopol buyumlari ohangdor, nafis bo'lib chiqishida ko'rg'oshinli sir va sarg'ish-yashil, jigarrang ranglar muhim o'rinni tashkil etadi.

4-Shamchiroq

O'tmishda tayyorlangan shamdon, qorachiroq, hum singari sopol idishlarga ehtiyoj qolmadi. Guldon, tovoq, lagan kabi sopol idishlar va narsalarga ehtiyoj katta. Asrlardan osha o'z jozibasini yo'qotmasdan kelayotgan amaliy san'at marvaridi kulolchilik desak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Хакимов А. «Прикладное искусство Узбекистана. Традиции и инновации». - Т.: «Юнеско», 2013.
2. Tashxodjayeva D. “Ashyolar texnologiyasi”. – Т.: ”San’at jurnali nashriyoti”, 2017.
3. Tashxodjayeva D. “Materialshunoslik”. – Т.: ”Info Capital Group”, 2018.
4. Xasanov X. “Amaliy va badiiy bezak san’ati”. – Т.: “Lesson Press”, 2022.